Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 639-652

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22836

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 15.03.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (10.04.2019)- Referee 2 (05.04.2019)- Referee 3 (02.04.2019)

This article was checked by iThenticate.

BURSA İLİNDE TARIMDA ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİNİN ÖNEMİ VE GELİŞİMİ

İsmail Bülent GÜRBÜZ - Songül ACIKÖSE***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Bursa ilinde bulunan tarımsal örgütlerin sayısal verilerini ve tüzel kişiliklerin Bursa için önemini ortaya koymaktır. Bursa ilinde kurulu 1163 Sayılı Kanuna göre faaliyetlerini yürüten 54 adet sulama, 19 adet su ürünleri ve 305 adet tarımsal kalkınma kooperatifi olmak üzere toplam 378 adet faal durumda tarımsal amaçlı kooperatif ve 3 adet tarımsal amaçlı kooperatif birliği vardır. Bursa'da 5996 Sayılı Veteriner Hizmetleri Kanunu'na göre faaliyetlerini sürdüren 4 adet yetiştirici birliği mevcuttur. 5200 Sayılı Üretici Birlikleri Kanununa göre faaliyetlerini sürdüren 23 adet üretici birliği vardır. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin toplam 33334 ortağı, sulama kooperatiflerinin 6434 ve su ürünleri kooperatiflerinin 1047 ortağı vardır. Kooperatif birliklerine bağlı 226 kooperatif mevcuttur. Üretici birliklerinin 7850 Yetiştirici birliklerinin 6874 üyesi vardır. Sayısal olarak tarımsal kalkınma kooperatiflerinin %17,57'si, sulama kooperatiflerinin %27,12'si İnegöl ilçesinde bulunmaktadır. Su ürünlerinde kooperatifleşme en fazla (%26,32) Karacabey ilçesindedir. Uluabat gölünün Karacabey sınırları içinde bulunması ve göle kıyısı olan yerlerde su ürünleri kooperatiflerinin kurulması gölün yapılanmaya etkisini düşündürülebilir. Yetiştirici birliklerinde en fazla üye sayısı (%58,81) Koyun-Keçi Yetiştirici Birliği'ndedir. Mustafakemalpaşa ilçesi süt üretici birliğinin üye sayısı, üretici birliklerine üye kişilerin % 25,70'ni oluşturmaktadır. Bu sayılan tarımsal örgütlere ortak/üye toplam kişi sayısı 55 539'dur. Bursa ilinin (2019 Nisan ayı itibarıyla) nüfusunun 2 994 521 olduğu düşünülürse tarımsal örgütlenme oranı yaklaşık %2'dir. Bu çalışmada, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın verilerinden ve saha çalışmalarından elde edilmiş sonuçlardan yararlanılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, E-posta: bulent@uludag.edu.tr

** YL Öğrenci, Bursa İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, E-posta: songulen74@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Tarımsal örgütlenme, Bursa, Tarımsal kooperatifçilik.

THE IMPORTANCE AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCER ORGANIZATIONS IN BURSA

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the numerical data of agricultural organizations in Bursa and their importance for Bursa. There are, established in Bursa Province, 54 irrigation, 19 fishery cooperative and 305 agricultural development. All these cooperatives operate according to Law No. 1 163.

There are 4 breeding associations, sheep-goat breeding association, buffalo breeding association, cow breeding association and bee breeding association in Bursa and it operates according to Law No. 5996. According to law 5200, there are 23 producer associations that continue their activities. Agricultural Development Cooperatives have 33 344 members, irrigation cooperatives have 6 434 members, and fisheries cooperatives have 1 047 members in total. There are 226 cooperatives connected to cooperative unions. Producer unions have 7 850 members, breeding associations have 6 874 members. Numerically, 17.57% of the agricultural development cooperatives and 27.12% of the irrigation cooperatives are located in İnegöl district. The most cooperatives in aquaculture are in Karacabey (26,32%). The presence of fishing cooperatives in this district may be due to the impact of the lake. Sheep and goat breeder association (Koyun Keçi Yetiştiricileri) has the highest number of members (58.81%). The number of members of the Milk Producers Association is the highest among the producer associations in Mustafa Kemalpaşa (25,70%). The total number of people/agriculture organization members is 55 539. Considering that the population of Bursa (April 2019) is 2 994 521, the agricultural organization rate is approximately 2%. This benefited from the data obtained from the Ministry of Agriculture and Forestry data and field studies.

STRUCTURED ABSTRACT

One can claim that there is an important agricultural organization in Bursa after the statistical data analysis. Bursa is an agricultural city as well as being industrialized. Therefore, agricultural organizations are common. With the advantage of its geographical location, it is close to all major markets. There are opportunities to benefit from land, air and sea transport, which positively impacts marketing opportunities. Producers have a long tradition of solidarity and the marketing tools are institutionalised as co-operatives. Cooperatives act in unity with their partners; It reinforces the sense of belonging with the social group perception. By creating a protective system for partners, it contributes to the development of both cooperative and partners. Their ability to create a democratic platform, to cooperate with other cooperatives, to create collective consciousness and to reduce costs and to contribute to social

development are among the strengths of the cooperatives. However, in the province of Bursa, agricultural organization is insufficient and agricultural organizations are less known. In the field of Agricultural Organization, social consciousness has been less developed in Bursa as in Turkey. The cooperative partners do not want to do business with their cooperatives because they do not want to learn their rights and responsibilities due to the negative perceptions developed after the bankrupted cooperatives. Issues such as the fact that personal expectations can prevent institutional expectations, and mass media programs do not give enough coverage to such organisations and public community announcements being less frequent, constitute the weaknesses of agricultural organizations. Also the level of education of managers and partners is not at the desired level. The fact that the educational level of the cooperative managers and members of the supervisory board is not in line with the expectations and the lack of knowledge of the cooperative management issues is also an important problem. Financial problems of agricultural organizations; the lack of capital of the co-operatives, and the partners, the lack of reputation in the market due to their attempts to operate with low capitals, insufficient importance given to competition, the problems of access to and control of financial resources, the lack of State support in the desired level also affect the cooperatives adversely. The lack of a corporate governance approach due to lack of professional management is one of the weaknesses. Bursa has vast agricultural land that are suitable for agricultural production and majority of this land is utilised. The City supports the country's development supports the country's development in terms of its strategic location. Although new cooperatives have been established, they have a long-standing experience and tradition in cooperatives. The EU grants and other grants to support cooperatives are being utilised. Public institutions/organisations are both well-equipped and have a positive approach to cooperatives. In addition, public institutions/institutions cooperatives take a guiding and informative role. Turkey has been home to agricultural cooperatives for the brand in its field. All this can be considered as an opportunity for cooperatives in Bursa. However, there are factors threatening agricultural organizations. Inadequate state support for cooperatives, lack of established partnership culture, lack of education at desired levels, lack of project development due to lack of education, bureaucratic problems, inadequacy in legislation, political behaviour of managers in taking management decisions, overlapping responsibilities of the three different Ministries in the agricultural organisation, the inadequacy of cooperation with universities is the threat that can be listed against the success. Establishment and implementation of quality management systems of agricultural organizations, reduction of bureaucracy in public support and incentives, determination of state supports to cover all products produced, increase of marketing/branding efforts and competitiveness, creation of professional management is essential to be successful and sustainable.

The research was conducted in 2018 with a total of 400 partners of agricultural development cooperatives established in different province (villages) in Bursa province. The cooperative partners in the study group were selected by using random sampling method and the questionnaires were completed by face-to-face interviews on voluntary basis. Total

number of partners in agricultural development cooperatives operating in Bursa province is 33 331. For $\alpha = 0.05$, when the sample sizes which are required to be drawn from different universe sizes for 0.03, 0.05, and 0.10 sampling errors are calculated, 384 samples for the size of the 50000 universe will be sufficient. Consequently, 400 partner sample size for cooperatives operating in Bursa province was considered satisfactory. As a result of the survey conducted with the agricultural development cooperatives operating in the province of Bursa, the statements regarding the general satisfaction shown;

Participants 'agreed' with the statements of:

"I am very pleased to be a partner in this cooperative.",

"Our cooperative follows the change and development required by the age."

... and 'strongly agreed' with the statements of:

"I would recommend to the people around me to be a partner in our cooperative."

"I see our cooperative as a family and myself as a member of this family."

"The activities of our cooperative are appreciated by everyone."

"Our cooperative pay attention to the satisfaction of the partners it serves."

"It is proud to be the partner of this cooperative."

Keywords: Sustainable Rural Development, Agricultural Organization, Bursa, Agricultural Cooperatives.

Giriş

Örgütlenme, öncelikle mal ve hizmet üretimi gibi fiziksel etkinliklerle, işin departmanlar biçiminde bölünmesi ve birey - toplum ilişkileri ile ilgilidir (Ergun ve Polatoğlu 1992, Tipi ve ark, 2017), ve ortak bir çabayı gerektiren bir amacın gerçekleştirilebilmesi için gerekli yapının oluşturulması eylemlerini kapsamaktadır (Aydın 1988).

Örgütlenme genel anlamda birlikte yaşama ve hareket etme, ortak çalışma ve kurumsallaşma olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının gelişmişlik düzeyi etkili örgütlenme ile alakalıdır. Bir toplumda örgütlenmenin yaygın ve güçlü olması gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Rehber 2013).

Tüketici fiyatları ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde istikrarsızlık yaşanmasını engelleyebilmek ancak bir örgütlenme modeli ile mümkün olmaktadır (Kızılaslan ve Doğan 2013).

Türkiye’de, tarım sektöründe faaliyette bulunan yeterli tarımsal örgütler olmasına karşın, üretici örgütlerinin yeterli ve etkin çalışmadığı ifade edilebilir.(Karlı ve ark. 2018)

Tarımsal örgütlenmenin en yaygın biçimi olan kooperatif ise; insanların, güçlkle karşıladığı ihtiyaçlarını temininde maddi ve manevi güçlerini birleştirip dayanışmayı kuvvetlendiren mükemmel bir araçtır. 3476 Sayılı Kanunla değişik 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 1. Maddesine göre kooperatif şu şekilde tanımlanabilir: Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarıyla belirli ekonomik menfaatlerini, dayanışma, kefalet ve karşılıklı yardım

suretiyle sağlayıp muhafaza etmek amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileriyle, belediyeler, özel idareler, köyler, dernekler ve cemiyetler tarafından kurulan değişir sermayeli ve değişir ortaklı teşekküllerdir.

Kooperatifleşmenin asıl amacında; dayanışma duygusu ve yardım, iş başarma amacı vardır. Bu nedenle insanlar, farklı isimler altında, güçlükleri aşmak için bir araya gelmişlerdir. Küresel pazarlama anlayışı yerel değerleri erozyona uğratmaktadır. Kooperatiflerin varlığı nispeten bu tehdidi azaltabilir. Yeni ve sürdürülebilir ekonomik anlayışlar kooperatif düşüncesini ve varlığını güçlendirip, mevcut tüketim odaklı ekonominin karşısında kooperatifleşme davranışı varlık gösterebilir. Kooperatifçilik bugünün şartlarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal hareketin önemli platformlarından biri olarak kabul edilmektedir(Tipi ve ark, 2009; Turhan ve ark 2013). Küresel olarak barışın, çevrenin ve demokrasinin korunması, kaynakları harekete geçirme ve yatırım oluşturma iş sahası yaratmanın yanında kooperatifçiliğin, ekonomiye ve sürdürülebilir kalkınmaya, yoksullukla mücadeleye katkıları üzerinde durulmakta, ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınma ve gelişmelerinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Milletlerarası Kooperatifler Birliğince (İCA) 1995'te kabul gören kooperatifçilik ilkelerine göre; kooperatifler ortak olmanın sorumluluğunu almayı kabullenen, gönüllü ve herkese açık kuruluştur. Sosyal statü, ırk, cinsiyet, dini ve politik ayrım gözetmeden, kooperatifler herkese açık tüzel kişiliklerdir. Gönüllülük ve serbest giriş esastır. Kooperatifler ortakları tarafından yönetilir. Her ortak eşit oy hakkına sahiptir. Yöneticiler seçimle iş başına gelir. Demokratik bir yönetim mevcuttur. Ortaklar kooperatife girerken sınırlı bir pay ödeyip kooperatifin ortağı olur. Alınan bu paylar hem kooperatifin sermayesini oluşturur hem de ortak çıkarlar için harcanır. Her ortak daima sermaye payını ödediği kooperatifin kasasını anasözleşme hükümleri izin verdiği ölçüde kontrol etme hakkına sahiptir ve böylece ortağın ekonomik katılımı sağlanmış olur. Diğer organizasyonlar ve kooperatifler arasında yapılan anlaşmalarda kooperatifler özerk yapılarını daima muhafaza ederler. Kooperatifler ortaklarının ailelerinin ve çalışanlarının mesleki, sosyal ve kültürel gelişmelerine yardım etmek amacıyla bilgilendirme ve eğitim işlevine sahip organizasyonlardır. Eğitimin geliştirilmesi, öğretim ve bilgilendirme kooperatiflerin temel ilkelerindendir. Kooperatifler hem birim kooperatiflerle hem de kooperatif birlikleriyle verimliliği artırmak için iş birliği yaparlar, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası birlikler kurarlar. Kooperatifler yürüttükleri faaliyetlerde toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden organizasyonlardır.

Genel olarak ülkemizde de dünyada olduğu gibi tarımsal çiftçi örgütlenmelerinde örgütlenme düzeyi çok düşüktür. Ayrıca mevcut tarımsal örgütlerin kurumsal yapılanmalarının, örgütlenme ve insan kaynakları açısından yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir(Kaymaz ve Albayrak, 2017). Bursa ilinde tarımsal örgütlenmelerin durumu istenen düzeyde olmamasına rağmen Türkiye koşullarında iyimser bir tablo sergilemektedir. Üretici örgütlerinin ve üreticilerin ekonomik menfaatlerinin korunması açısından; mevzuat, denetim, finansman, üst örgütlenme, eğitim-araştırma gibi temel sorunlarda çözüm yolları bulunmalıdır.

Kooperatiflerin kuruluşlarının kuruluş maliyetlerinin az olması birçok kooperatifin kurulmasına sebep olmakta fakat yukarıda sayılan nedenlerden ötürü faaliyetlerini yürütemedikleri görülmektedir. Faal olmayan bu kooperatiflerin kapanma sürecinin hızlandırılması amacıyla yapılan yasal düzenlemeler kimi güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Örgütlenmedeki dağınık yapı; örgütleri birbirleriyle rekabet eden kurumlar haline getirebilmekte bu da sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle aynı alanda faaliyette bulunan örgütlerin birlikte hareket etmeleri ve işbirliği sağlamaları gerekir. Ayrıca çok sayıda tarımsal örgütün bulunması ortakların örgütü sahiplenmesini zorlaştırmaktadır.

Her konuda olduğu gibi örgütlenmede de başarının temel koşulu "eğitim" olacaktır. Tarımsal örgütlerdeki insan kaynaklarının eğitilmesi beşeri sermayenin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca örgüt faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştirmek ve sorunlarına çözüm bulabilmek için bu alanda "eğitim ve araştırma" yürütmek gereklidir. Gelişen teknolojiye tarımın

entegre olması ve sisteme dahil olanların verilerinin sağlıklı bir şekilde toplanması bu alandaki verimliliği artıracaktır.

Materyal ve Yöntem

Bu araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın, ilk kısmında istatistiki değerler verilmiştir. İkinci kısmında ise, anket sonucu değerlendirilmiştir. Anket çalışması sadece tarımsal kalkınma kooperatif ortakları ile yapılmıştır. Araştırma, 2018 yılında Bursa ilinde farklı mahallelerde (köy) kurulu tarımsal kalkınma kooperatiflerinin toplam 400 ortağı ile yapılmıştır. Çalışma gurubunda yer alan ortaklar tesadüfi (random) olarak seçilmiş ve gönüllülük esasına göre anket formları yüz yüze görüşmelerle tamamlanmıştır. Bursa ilinde faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin toplam ortak sayısının 33 331 olarak hesaplanmıştır. Böylece, $\alpha = 0.05$ için ± 0.03 , ± 0.05 ve ± 0.10 örneklem hataları için farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklükleri hesaplanarak bulunduğu 50000 evren büyüklüğünde 384 örneklem yeterli geleceği görülürken Bursa İlinde faaliyet gösteren kooperatifler için 400 ortak sayısı tatmin edici büyüklüktedir. İlk kısımdaki ana materyaline ait istatistiki veriler; Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi, Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi, Tarım ve Orman Bursa İl Müdürlüğü birincil verileri (saha çalışmaları ve kooperatif genel kurul evrakları) ve ayrıca konu ile ilgili diğer çalışmalardan elde edilmiştir.

Türkiye’de ve Dünyada Durum Değerlendirmesi

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmaları Tarım Bakanlığı, ilgili kuruluşlar (Tarım İşleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Kooperatifler, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) gibi) ve bankalar aracılığı ile yapılmaktadır. Bu kurumların bazıları hibe bazıları ise kredi ya da projeler için destek vermektedir. Türkiye’nin de dahil olduğu Avrupa’daki 37 ülkede 160 bin adet kooperatife ortak 123 milyon kişinin varlığı söz konusudur. Bu kooperatif örgütleri 5,4 milyon insana istihdam sağlamaktadırlar (ICA, 2010). Kooperatif sayısı bakımından ilk üç ülke İtalya (41 552), Fransa (21 000) ve İspanya’dır (24 276).

Fransa, 23 milyondan fazla üyesi ile Avrupanın lokomotif ülkesidir. Onu Almanya (20,5 milyon) ve İtalya (13,1 milyon) izlemektedir. Bu üç ülke, aynı zamanda, kooperatif sektöründe yarattıkları istihdam yönünden de farklılık göstermektedirler. Almanya’da 830 bin, Fransa’da bir milyona yakın ve İtalya’da bir milyondan fazla insan kooperatifler tarafından istihdam edilmektedirler. Avrupa’daki kooperatif ortakların ve kooperatiflerde çalışanların yarısından fazlası Almanya Fransa ve İtalya’da bulunmaktadır.

Dünya 2017 Kooperatif İzleme Raporu’na göre kooperatiflerde lider sektör tarım ve gıda (%28) peşi sıra sigorta (%23), üçüncü sırada bankacılık (%18), dördüncü sırada toptan ve perakende ticaret (%12) beşinci sırada diğer hizmetler (%8) altıncı sırada sanayi (%5) yedinci sırada sağlık, eğitim ve sosyal bakım (%5) sekizinci sırada diğer (%1) sektörler gelmektedir (FAO, 2018).

Türkiye’de faaliyet gösteren kooperatifler Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı’nın sorumluluğundadır. Kooperatiflerden kimin sorumlu olduğu kanunlarla düzenlenmiştir. Türkiye’de bu üç bakanlığın çalışma sorumluluk ve görev alanında 2016 yılı sonunda 53 bin 259 kooperatif ve 7 milyon 422 bin 994 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Anonim 2018).

1163 Sayılı Kanun kapsamında tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatifler; tarım kredisi, pancar ekicileri, sulama, su ürünleri tarımsal kalkınma kooperatifleridir. Tarım satış kooperatifleri ile yaş sebze ve meyve pazarlama kooperatiflerinin hem ticari hem tarımsal yönüyle Ticaret Bakanlığının görev alanında bulunan kooperatifleridir. Kooperatiflerin tamamı birlikte dikkate alındığında Türkiye’de 2016 yılı sonunda kooperatif mevcudunun %23’ü, ortak mevcudunun %52,3’ü, tarımsal amaçlı kooperatiflerdedir (Anonim 2018).

Tablo 1’de Tarım ve Orman Bakanlığının sorumluluğunda bulunan tarımsal amaçlı örgütlenmelerden tarımsal kalkınma kooperatifleri (TKK) mevcut 7256 sayısı ile birim kooperatiflerde birinci sırayı alırken, 1 448 171 ortak sayısı ile pancar ekicileri kooperatifleri birinci sırayı almaktadır. Yaklaşık 13 bin birim kooperatife 4,1 milyon ortak kayıtlıdır.

Tablo 1. Birim Kooperatifler Tarımsal Örgütlenme Durumu

Tabi olduğu kanun	Birim Kooperatifler	Sayısı	%	Ortak Sayısı	%
1163, 3476 S.K.	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7256	56,38	782140	18,86
1163, 3476 S.K.	Sulama Kooperatifi	2541	19,75	304046	7,33
1163, 3476 S.K.	Su Ürünleri Kooperatifi	552	4,29	30817	0,74
1163, 3476 S.K.	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	0,24	1448171	34,92
1581, 5330 S.K.	Tarım Kredi Kooperatifi	1625	12,63	1026179	24,75
1196,4572 S.K.	Tarım Satış Kooperatifi	399	3,10	533456	12,86
1163 S.K.	Üretim Pazarlama Kooperatifi	428	3,33	18845	0,45
1163 S.K.	Yaş Meyve ve Sebze Kooperatifi	37	0,29	3142	0,08
<i>Genel Toplam</i>		12869	100,00	4146796	100,00

Kaynak: GTHB, 2018, Brifing Raporu.

Bursa’da Tarımsal Kooperatifler

Bursa ilinde kuruluşu tamamlanmış ve 3476 Sayılı Kanunla Değişik 1163 Sayılı Kanuna göre intibakları yapılmış 313 adet tarımsal kalkınma, 59 adet sulama ve 19 adet su ürünleri kooperatifi olmak üzere toplam 391 adet faal durumda tarımsal amaçlı kooperatif mevcut olup Çizelge 7. 1’de gösterilmiştir. Sayısal olarak tarımsal kalkınma kooperatiflerinin %17,57’si, sulama kooperatiflerinin % 27,12’si İnegöl ilçesinde bulunmaktadır. Su ürünlerinde kooperatifleşme en fazla(% 26,32) Karacabey ilçesindedir.Uluabat gölünün Karacebey sınırları içinde bulunması ve göle kıyısı olan yerlerde su ürünleri kooperatiflerinin kurulması gölün yapılanmaya etkisini düşündürebilir.

Tablo 2. Bursa'da Faaliyet alanlarına göre kooperatiflerin dağılımı

İlçesi	Tarım. Kalk. Koop.	%	Su. Koop.	%	Su Ürü. Koop.	%	TOPLAM	%
Büyükorhan	5	1,60	0	0,00	0	0,00	5	1,28
Gemlik	17	5,43	3	5,08	3	15,79	23	5,88
Gürsu	8	2,56	0	0,00	0	0,00	8	2,05
Harmancık	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
İnegöl	55	17,57	16	27,12	0	0,00	71	18,16
İznik	24	7,67	11	18,64	3	15,79	38	9,72
Karacabey	21	6,71	3	5,08	5	26,32	29	7,42
Keles	14	4,47	1	1,69	0	0,00	15	3,84
Kestel	20	6,39	2	3,39	0	0,00	22	5,63
M.Kemalpaşa	34	10,86	6	10,17	1	5,26	41	10,49
Mudanya	20	6,39	4	6,78	4	21,05	28	7,16
Nilüfer	2	0,64	2	3,39	1	5,26	5	1,28
Orhaneli	11	3,51	4	6,78	0	0,00	15	3,84
Orhangazi	14	4,47	0	0,00	2	10,53	16	4,09
Osmangazi	21	6,71	2	3,39	0	0,00	23	5,88
Yenişehir	38	12,14	5	8,47	0	0,00	43	11,00
Yıldırım	9	2,88	0	0,00	0	0,00	9	2,30
TOPLAM	313	100,00	59	100,00	19	100,00	391	100,00

Kaynak: GTHB, 2018, Brifing Raporu.

Kooperatif Birlikleri

Tarım ve Orman Bakanlığının sorumluluğunda bulunan ve 1163 Sayılı Kanunla Değişik 3476 Sayılı Kooperatifler Kanununa tabi Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri ve Tablo 3 de gösterilmiştir. Buna göre Bursa Bölgesi Ormancılık Kooperatifi Birliği kendisine bağlı 110 kooperatifle en büyük birliktir. Toplam 232 kooperatif birliklere bağlıdır.

Tablo 3. Bursa'da Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri

No	Kooperatif Birliğinin Adı	Toplam Kooperatif Sayısı	%
1	Bursa Bölgesi Hayvancılık Kooperatifleri Birliği	34	14,66
2	Bursa Bölgesi Ormancılık Kooperatifleri Birliği	110	47,41
3	Bursa Bölgesi Tarım Kooperatifleri Birliği	88	37,93
	Toplam	232	100,00

Kaynak: GTHB, 2018, Brifing Raporu.

Yetiştirici Birlikleri

Bursa'da 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'na göre faaliyetlerini sürdüren ve ilimizde bulunan yetiştirici birlikleri ve üye sayıları Çizelge 7. 3'te gösterilmiştir. Buna göre Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği 4 150 ortakla birinci sırada yer almaktadır. Yetiştirici birliklerine toplamda 7 057 kişi üyedir.

Tablo 4. Bursa’da Tarımsal Amaçlı Yetiştirici Birlikleri

No	Birliğin Adı	Üye Sayısı	%
1	Arı Yetiştiricileri Birliği	1022	14,48
2	Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	1849	26,20
3	Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliği	4150	58,81
4	Damızlık Manda Yetiştiricileri Birliği	36	0,51
	Toplam	7057	100,00

Kaynak: GTHB, 2018, Brifing Raporu.

Üretici Birlikleri

5200 Sayılı Üretici Birlikleri Kanununa göre faaliyetlerini sürdüren ve ilimizde bulunan Üretici Birlikleri ve üye sayıları Tablo 5 ’de gösterilmiştir. Buna göre Mustafakemalpaşa Süt Üretici Birliği 1888 üye sayısı ile birinci sıradadır. Toplamda 23 adet üretici birliklerine 7 247 kişi üyedir.

Tablo 5. Bursa’da 5200 Sayılı Kanuna Göre Faaliyet Gösteren Üretici Birlikleri

No	İlçe	Birliğin adı	Üye Sayısı	%
1	Büyükorhan	Süt Üreticileri Birliği	487	6,63
2	Gemlik	Zeytin Üreticileri Birliği	39	0,53
3	Gürsu	Meyve Üreticileri Birliği	92	1,25
4	Harmancık	Süt Üreticileri Birliği	209	2,84
5	İnegöl	Süt Üreticileri Birliği	419	5,70
6	İnegöl	Meyve Üreticileri Birliği	109	1,48
	Merkez İlçeleri (Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Mudanya, Gemlik Gürsu, Kestel) İnegöl, Keles, Harmancık, Büyükorhan,			
7	Orhangazi	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	143	1,95
8	Karacabey	Çeltik Üreticileri Birliği	27	0,37
9	Karacabey	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	108	1,47
10	Karacabey	Süt Üreticileri Birliği	573	7,80
11	Keles	Süt Üreticileri Birliği	434	5,91
12	M.Kemalpaşa	Süt Üreticileri Birliği	1888	25,70
13	M.Kemalpaşa	Meyve Üreticileri Birliği	46	0,63
14	M.Kemalpaşa	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	376	5,12
15	Mudanya	Meyve Üreticileri Birliği	800	10,89
16	Orhaneli	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	46	0,63
17	Orhaneli	Süt Üreticileri Birliği	513	6,98
18	Orhangazi	Meyve Fidanı Üreticileri Birliği	26	0,35
	Bursa İli Merkez İlçeleri Süt			
19	Merkez	Üreticileri Birliği	289	3,93
20	Osmangazi	İncir Üreticileri Birliği	172	2,34
21	Yenişehir-İznik	Süt Üreticileri Birliği	410	5,58
		Kanathı Hayvan Eti Üreticileri		
22	Yenişehir-İznik	Birliği	20	0,27
23	Yenişehir	Kırmızı Et Üreticileri Birliği	121	1,65
	Toplam		7347	100,00

Kaynak: GTHB, 2018, Brifing Raporu.

Araştırma, 2018 yılında Bursa ilinde farklı mahallelerde (köy) kurulu tarımsal kalkınma kooperatiflerinin toplam 400 ortağı ile yapılmıştır. Çalışma gurubunda yer alan ortaklar tesadüfi (random) olarak seçilmiş ve gönüllülük esasına göre anket formları yüz yüze görüşmelerle tamamlanmıştır. Bursa ilinde faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin toplam ortak sayısının 33 331 olduğu dikkate alınırsa $\alpha = 0.05$ için 0.03, 0.05 ve 0.10 örnekleme hataları için farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklükleri hesaplanarak bulunduğu 50 000 evren büyüklüğünde 384 örneklem yeterlidir. Dolayısıyla, Bursa bütünşehir sınırları içinde faaliyet gösteren kooperatifler için 400 ortak sayısı tatmin edici büyüklüktedir. Bursa ilinde faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatifleri ile yapılan anket çalışması neticesinde gösterilen genel memnuniyete ilişkin yargılarında;

“Kooperatifimize ortak olmayı çevremdekilere tavsiye ederim.”

“Kooperatifimiz bir aile, kendimi de bu ailenin bir ferdi olarak görüyorum.”

“Kooperatifimizin faaliyetleri herkes tarafından beğenilmektedir.”

“Kooperatifimiz hizmet verdiği ortakların memnuniyetine önem veren bir kuruluştur.”

“Bu kooperatifin ortağı olmak gurur vericidir.” İse “Kesinlikle Katılıyorum” demişlerdir.

Kooperatif ortaklarının genel memnuniyet yargıları ölçeğinde yapılan çalışmada hem alfa katsayıları yüksektir (0,953 -0,960), hem de varyanslar homojendir.

Tablo 6. Bursa Yer Alan Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ortaklarının Memnuniyet Ölçümleri

Memnuniyet Ölçümleri	Derece	%	Ort.	Etkin İfade
Bu kooperatif üyesi olmaktan memnunum	1	1	3,99	Kesinlikle katılıyorum
	2	4		
	3	22		
	4	38		
	5	35		
	Toplam	100		
Üye olmayı çevreme tavsiye ederim	1	1	3,91	Kesinlikle katılıyorum
	2	7		
	3	24		
	4	33		
	5	35		
	Toplam	100		
Kooperatifte bir aile ortamı var	1	1	3,97	Kesinlikle katılıyorum
	2	10		
	3	18		
	4	31		
	5	40		
	Toplam	100		
Üyeler faaliyetlerden memnun	1	3	3,69	Katılıyorum
	2	15		
	3	25		
	4	22		
	5	35		
	Toplam	100		
Kooperatifimiz memnuniyetine önem verir	1	1	3,78	Kesinlikle katılıyorum
	2	12		
	3	23		
	4	30		
	5	32		
	Toplam	100		
Kooperatifimiz çağın gerektirdiği değişim ve gelişimi takip eder.	1	5	3,65	Katılıyorum
	2	11		
	3	23		
	4	31		
	5	28		
	Toplam	100		
Bu kooperatifin ortağı olmak gurur vericidir.	1	1	4,03	Kesinlikle katılıyorum
	2	7		
	3	22		
	4	26		
	5	44		
	Toplam	100		

Tablo 7. Kooperatif Ortaklarının Memnuniyet Ölçümünde Etkin İfadeleri

İfadeler	$\bar{X}$	Etkin İfade
Kooperatifimiz çağın gerektirdiği değişim ve gelişimi takip eder.	3,65	Katılıyorum
Üyeler faaliyetlerden memnun	3,69	Katılıyorum
Kooperatifimiz memnuniyetine önem verir	3,78	Kesinlikle katılıyorum
Üye olmayı çevreme tavsiye ederim	3,91	Kesinlikle katılıyorum
Kooperatifte bir aile ortamı var	3,97	Kesinlikle katılıyorum
Bu kooperatif üyesi olmaktan memnunum	3,99	Kesinlikle katılıyorum
Bu kooperatifin ortağı olmak gurur vericidir.	4,03	Kesinlikle katılıyorum

Sonuç ve Tartışma

Endüstri devrimi ile birlikte ön plana geçen sanayileşme çabaları neticesinde kırsal alanlar ihmal edilmiş, kırsaldan kente büyük göçler yaşanmış ve şehirlerdeki artış kırsal alanların boşalmasını dolayısı ile kırsal alanların fakirleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Gelişmiş endüstri ülkeleri çok geçmeden tarımın önemini yeniden idrak etmiş ileri kentsel nüfus oranlarına rağmen, gerek eğitim gerek ar-ge yatırımları gerekse teknolojik ilerlemeleri de kullanarak, azalan tarım alanlarına rağmen tarımsal üretimlerini arttırabilmeyi başarabilmiştir. Sürdürülebilir tarım ve sürdürülebilir tarımsal uygulamalarının önem kazanarak hızla arttığı bir dönemde kırsal kalkınmanın temel lokomotifinin tarımsal işletmeler olduğu çok aşikârdır (Turhan, 2005; Çeker, 2016).

Avrupa Birliği kuruluş ve genişleme sürecinde yeni üyelerine önemli desteklerde bulunmuştur. Amerika Birleşik devletlerinde büyük çiftliklerde ileri tarım teknikleri uygulanmaktadır. Gelişmekte olan Afrika ülkeleri de tarımı öne çıkaran politikalar üretmektedirler. Zira kırsal alanda üretim yapan çiftçilerin refahını arttırmadan şehirlerde yaşayanların refah seviyelerini sürdürmek mümkün görünmemektedir. Küresel ısınma, artan çevre sorunları, insanların özellikle gıda tüketimlerinde daha dikkatli davranmaları çiftçilerin dolayısı ile tarımsal işletme sahiplerinin önemini daha da arttırmıştır. Ayrıca gıda güvenliğinin sağlanabilmesi ve bu konuda duyarlılığın yaygınlaştırılabilmesi ve kontrollerin sağlanabilmesi tarımsal alanda şirketleşmeden geçecektir (Aydoğdu ve ark. 2014).

Türkiye’de de kırsal kalkınmayı sağlamanın yolu tarıma ve çiftçiye önem vermekten geçmektedir. Zira tarımsal üretimin artması ile çiftçi sadece kazanmakla kalmayıp, ürünlerini çeşitlendirebilir, tarımda istihdamın artması ve istikrarlı olması kent/kırsal dengesini sağlar.

Uzun yıllar oluşturulan tarım politikaları çiftçiye eğitemeden altyapıyı tam oluşturmamadan belli süreler hibe vermekle kalmış, çiftçinin refahı kar amacı gütmeyen kooperatiflerle yada etkin olarak işletilemeyen çoğunlukla farklı organlara bağlı farklı kanunlarla idare edilmeye çalışılan ve aralarında entegrasyon sağlanamayan kamu kurum ve kuruluşlarınca sağlanmaya çalışılmıştır.

Çiftçi 2000li yıllarla birlikte hızla artan şehirleşme sonucu artan kentsel talebi etkin olarak karşılayabilecek bir yapı oluşturmamış çoğunlukla gönüllü olan kooperatif benzeri yapılanmaları sindirememiştir. Özellikle sayıları gittikçe artan zincir marketler, sürekli dalgalanma gösteren ihracat oranları ve giderek artan ithalat oranları karşısında savunmasız kalmıştır.

Soydemir (2000) çalışmasında Türk tarımının yapısal sorunlarını çözümleyerek kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için tarımsal üretimde şirketleşmenin teşvik edilmesini önermiştir. Soydemir (2004) yaptığı diğer bir çalışmasından hareketle tarımda şirketleşmenin tarımsal verimliliği artırmakta en önemli araç olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. Ekizoğlu (2001) tarımsal üretimde şirketleşme

konusunda yaptığı çalışmasında üreticilerin her yıl piyasa araştırması yaparak gelecek dönem piyasanın isteyeceği ve geliri yüksek tutacak ürünleri belirlemelerinin kısaca ürün planlaması yapmalarının gerekliliğini belirtirken bunun profesyonel bilgi gerektirdiğini belirtmiştir. Küçük işletme sahiplerinin tüm bu işlemleri kendilerinin yapamayacaklarını, şirketleşmelerini ve ürün seçiminden pazarlamaya hatta ihracata kadar tüm işleri tek elden ve bu işlerde konusunda uzman kişilere yaptırmalarının gerekliliğini, bunun için kurumsal bir yapılanmanın gerekliliğini bunun da ancak şirketleşmeyle mümkün olabileceği öne sürülmüştür.

Gökçe (2008), Türkiye’de tarım alanlarının özel mülkiyette ve tarımın özel sektörün elinde olduğunu, özel sektörün temel örgütlenme biçiminin de şirketler olduğunu ifade edilmiştir. Üretim girdilerini şirketlerden sağlayan ve çıktısını da şirketlere satan çiftçilerin kendilerinin de şirketleşmesinin hiçbir sakıncası olmayacağını savunarak tarımda şirketleşmenin desteklenmesini ve yaygınlaştırılmasının önemini vurgulamıştır

Tarımda toprak reformu dendiğinde tarıma özel şirketleşme biçimlerinin teşvik edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Ancak bunları yaparken dikkat edilmesi gereken husularda bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye tarımsal işletmelerinin %80’ninin küçük işletmeler olduğu ve bunların sakıncaları vurgulansa da küçük işletmelerin desteklenmesine devam edilmelidir. Tablo 6 ve 7’de küçük işletmelerin sayılarının hızla azaldığı, küçük işletmelerin kapanma oranlarının Türkiye şirket ortalamasının ve büyük şirketler kapanma oranlarının ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda özellikle zengin kuzey ülkelerinin tarımla uğraşan nüfusun çok azalmasına karşılık zengin ve büyük aileler ve büyük şirketler tarafından yürütüldüğü belirtilerek Türkiye’de oluşabilecek benzeri tekelleşme çabaları önlenmelidir. Küçük çiftçilerin elimine edilerek arazilerin tarım şirketlerinin eline ya da kontrolüne geçmesi önlenmelidir (Başkaya, 2004).

Tarımsal alanda örgütlenme sorunları değerlendirilirken getirilecek çözüm arayışlarında şirket örgütlenmesine de mutlak önemin verilmesi gereklidir. Şirketleşme yetersizliği ve şirketleşme önündeki sorunlar değerlendirilirken devlet ve üniversite projeleri oluşturulmalı, bu projelerden alınacak desteklerle ulaşım ve verim açısından uygun bölgelerde şirketleşme projeleri başlatılmalı ve sonuçları tüm paydaşlar dâhil edilecek derinlemesine bir şekilde tartışmaya açılmalıdır. Bir yanda şirketleşme teşvik edilirken diğer yanda şirketleşme yoluyla tarımsal üretimde tekelleşmeye gidişin önlenmesi ve bunun için gerekli kanunların çıkarılması öncelikli olarak çıkartılması gerekmektedir. Şirketleşme özendirilip yaygınlaştırılırken üretimin hem kaliteden ödün verilmeden ve hem de ekolojiyi bozmadan yapılması yönünde önlemler ve denetimler sorunlar baş göstermeden önce düşünülmelidir Entegre kırsal kalkınma projeleri yaygınlaştırılmalıdır. Tarımsal alanda şirketleşmenin nispeten yeni olduğu Türkiye’de devletin bu konuda girişimcilere verdiği destekleri arttırması ve takibi gerekmektedir. Özendirici destekler ve teşvikler yoluyla uygulamaya büyük ölçekli çiftlikler ve sahipleri olduğu kadar, orta ve küçük ölçekli çiftçilerin de iştiraki sağlanmalıdır.

Tarımsal şirketlerden belli bir büyüklüğe gelinceye kadar kar zorunluluğunu beklentisine girilmemeli ve bu şirketlerin kuruluş ve gelişimi için gerekli hukuki ve mali kolaylıklar sağlanmalıdır (Sugözü ve Hüseyini. 2017).

Türkiye’de özellikle tarım ve sanayinin dikey entegrasyonunun sağlanmasında şirket birleşmeleri ve satın almaları gibi diğer uyum modellerinin de yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anonim, (2018a). Kırsal Kalkınma (Rural Development) Dergisi 3 Aylık süreli yayın. ISSN:2149-472X. Ss: 16. Nisan 2018.

- Anonim, (2018b). Tarımda Büyük İşletmeler Yükselişte. Tarla Sera, Aylık Tarım ve Kültür Dergisi, 20.4.2016, <http://www.tarlasera.com/haber-10827-tarimda-buyuk-isletmeler-yukseliste>, Erişim: 24.09.2018.
- Aydoğdu, M.H., Mancı, A.R. ve Aydoğdu, M., (2014). Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Türkiye Tarımına ve Politikalarına Olan Bakış ve Algıları. International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 9/11. Fall 2014, p.63-77.
- Başkaya, C., (2004). Şirketleşen Tarım, <http://www.ekolojikpolitika.org>, Erişim:15.07.2004.
- Çeker, A., (2016). Sürdürülebilir Tarım ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Turkish Studies – International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 11/2. Winter 2016 p. 809-836.
- Ekizoğlu, M., (2001). Türk Tarımının Geleceği İçin Kalkınma Modeli: Şirketleşme. Ekonomistler Bülteni, 21-22s. www.econturk.org/ekonomistler/haziran2001.pdf Erişim: 01.03.2019.
- FAO, (2018). Country Profiles, <http://www.fao.org/countryprofiles/en/> Erişim Tarihi 03.03.2019.
- Gökçe, O., (2008). Tarımda Zihniyet Değişikliği ve Şirketleşme, www.osmangokce.com, Erişim: 15.12.2008.
- GTHB, (2018). Brifing Raporu, <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim:3.03.2019
- Kaymaz, Ç.K., Albayrak. L., (2017). Mevsimlik Gezici Tarıma Bir Örnek: Bostancı Köyü (Yusufeli Artvin). Turkish Studies –International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 12/3, p. 355-384 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11267>
- Resmi Gazete, (2014). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi Yönetmeliği. 27 Mayıs 2014 SALI, Sayı : 29012.
- Soydemir, S., (2000). Türk Tarımı ve Menkul Kıymetleştirme; Mülkiye, Cilt XXIV, Sayı 224, s. 103-109.
- Soydemir, S., (2004). Türk Tarımı ve Şirketleşme. İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Ankara, Yıl: 19. Sayı. 215 Şubat 2004.
- Sugözü, İ. H., Hüseyini. İ., (2017). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Kırdan Kente Göç Üzerine Etkisi: 1986-2015 Dönemi Türkiye Örneği, Turkish Studies –International Periodical for the Languages Litarture and History of Turkish or Turkic, Volume 12/31, p. 379-396.
- Tipi, T., Vural, H. Turhan, Ş. ve Erdal B., (2017), Türkiye'de Sulama Yatırımlarının Tarım Alanlarının Kullanım Şekillerine Etkisinin Belirlenmesi, Tarım Ekonomisi Dergisi, <http://dx.doi.org/10.24181/tarekoder.364887> , ISSN 1303-0183.
- Tipi, T., Cetin, B. ve Vardar, A., (2009). An analysis of energy use and input costs for wheat production in Turkey, Journal of Food, Agriculture & Environment 2009 Vol.7 No.2 pp.352-356.
- Turhan, Ş., Vural, H. Ve Erdal, B. (2013). Bursa Tarımının Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi, U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt 27, Sayı 1, 27-38.
- Turhan, Ş., (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik, Tarım Ekonomisi Dergisi, 2005; 11(1) : p: 13 – 24.